

Citation:

Banasiak, J. (2018). Kilka uwag o formalizacji argumentu propozycjonalnego p_{Caus} w zdaniach z przyimkowymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi w języku bułgarskim. *Slavia Meridionalis*, 18. <https://doi.org/10.11649/sm.1699>

Jakub Banasiak

Instytut Sławistyki
Polskiej Akademii Nauk

Kilka uwag o formalizacji argumentu propozycjonalnego p_{Caus} w zdaniach z przyimkowymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi w języku bułgarskim

Wprowadzenie

Zdanie wyrażające relację przyczynowo-skutkową posiada strukturę semantyczną złożoną z predykatu relacyjnego, oznaczającego czystą kauzację (P_C) i dwóch argumentów propozycjonalnych: argumentu przyczynowego (p_{caus}) i skutkowego (p_{eff}). Przez przyimkowe kauzatywne wyrażenia predykatywne w pracy rozumiem takie wykładniki P_C , które konstituują zdania podlegające parafrazie przy użyciu bułg. czasownika *предузвика(м)* z dwiema pozycjami otwartymi dla zdań implikowanych (por. Kiklewicz & Korytkowska, 2010,

This work was supported by the Polish Ministry of Science and Higher Education.

Competing interests: no competing interests have been declared.

Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 3.0 PL License (creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2018.

s. 369). Z postaci wyrażenia predykatywnego (przyimek prosty lub złożony) wynika obligatoryjnie zdaniowa realizacja pozycji predykatowo-argumentowej P_{Eff} por. np.:

1. bułg. **Вследствие на това са убити 2 753 човека, включително 157-те пътници в двата самолета.**
2. bułg. **Поради това не са необходими митнически декларации за пратки със стоки, изпратени до Италия.**
3. bułg. **Заради неговото пристигане беше вдигната блокадата на главен път Е-79 край дунавския град от протестиращите срещу лошите пътища в региона.**
4. bułg. **Жена мина през рентген за багаж от страх да не ѝ откраднат чантата.**

Warto zauważyć, że semantyczne kategorie czasu i aspektu nie realizują się w sposób dyskretny w ramach wyrażen predykatywnych omawianego typu. Ich wartość może być jednak często odtworzona na poziomie parafrazy w oparciu zwłaszcza o formę *verbum finitum* użytą w pozycji skutkowej. Ciekawszą pozycją z punktu widzenia jej możliwych formalizacji jest p_{caus} , ponieważ dopuszcza szeroko rozumiane procesy typu nominalizacyjnego. Prócz klasycznej nominalizacji z rzeczownikiem abstrakcyjnym jako centrum frazy pozycja ta może być zredukowana do postaci zaimkowej (bułg. *това, нещо*) oraz być realizowana przez swój argument przedmiotowy (por. Korytkowska & Maldżieva, 2002). Ta ostatnia formalizacja określana bywa mianem „podniesienia” argumentu przedmiotowego (Korytkowska & Maldżieva, 2002, s. 41–44).

W języku bułgarskim przyimkowe kauzatywne wyrażenia predykatywne można podzielić na dwie relewantne syntaktycznie grupy:

- a) przyimki proste i złożone (w tym skostniałe) z nazwą skutku: *благодарение, в резултат, вследствие, заради, от, по, поради*;
- b) przyimki złożone z nazwą przyczyny: *по повод, по причина, по случай*.

Z funkcjonalnego punktu widzenia obie grupy dopuszczają analogiczne zjawiska składniowe, jednak grupa b umożliwia dodanie do elementu nominalnego zawartego w przyimku złożonym zaimków, przymiotników i (sic!) rodzajnika. W ten sposób znacznie poszerza wachlarz możliwych formalizacji wyjściowej struktury kauzatywnej. Przykłady zostały wyekscerpowane ze źródeł internetowych. Przykład 39 został dodatkowo wypreparowany poza kontekst modalny (tzw. *da*-konstrukcja).

Nominalizacja w pozycji p_{caus}

Najpełniej (oprócz realizacji z formą *verbum finitum*) struktura argumentu propozycjonalnego realizuje się w wypadku klasycznej nominalizacji z *nomen abstractum* w centrum frazy. Formalizacje tego rodzaju dopuszczają wszystkie wymienione powyżej wyrażenia predykatywne, por. np.:

5. bułg. *Земята е създадена **благодарение на смъртта на голям морски демон**, създаден от боговете.*
6. bułg. ***В резултат на неговото „мъдро управление“** фалираха или бяха откраднати десетки и стотици фирми и дружества.*
7. bułg. ***Вследствие на неговото прилагане** от 1804 г. множеството съществуващи дотогава феодални привилегии, изключения и безусловни права, биват отменени.*
8. bułg. *Руслане, **заради твоята вдъхновена творческа намеса** мултимедийният концерт „Магията на киното“ в Театър Римски терми ще бъде различен от предишния концерт с филмова музика, спечелил веднага много почитатели.*
9. bułg. ***От страх** депутатите не променят пазара на горива.*
10. bułg. ***По указ на Путин** руснаците станали по-здрави и по-trzeźwi.*
11. bułg. ***Поради глупостта ми** проекта с Парнис-а е замръзен.*
12. bułg. *През 2003 г. над 300 000 души посетиха Рим **по повод на нейното благославяне от папата** – първата стъпка към обявяването на човек за светец.*
13. bułg. *Но тъй се получи, че пристигнахме в момента, когато в това място била разформирана цялата рота **по причината на техният бунт**.*
14. bułg. *Разрешение беше дадено от кмета на столицата Бойко Борисов за организиране на шествие **по случай на влизането в групите на Шампионската лига**.*

Pronominalizacja/prosentencjalizacja w pozycji p_{caus}

Pronominalizacja i prosentencjalizacja wiążą się z wtórnym systemem odniesienia w tekście, czyli zjawiskiem anafory (Grochowski, Karolak, Topolińska, & Urbańczyk, 1984, s. 223). K. Polański w *Encyklopedii Językoznawstwa Ogólnego*

definiuje anaforę jako relację, „która wiąże ze sobą dwa wyrażenia: anaforyzowane i anaforyczne, występujące bądź w tym samym zdaniu, bądź w różnych zdaniach należących do jednego wypowiedzenia wielozdaniowego, określanego jako tekst spójny” (Polański & Jurkowski, 1999, s. 41). Pronominalizacja/prosentencjalizacja argumentu propozycjonalnego p_{Caus} polega zatem na odesłaniu przez formę zaimka wskazującego w funkcji anaforycznej do wyrażenia anaforyzowanego. Treść pojęciowa propozycji nie jest realizowana w zdaniu kauzatywnym, lecz w innym fragmencie tekstu. Samo rozróżnienie obu zjawisk (pronominalizacji i presentencjalizacji) ma charakter *stricte* formalny, na co wskazuje K. Polański pisząc:

Presententialization allows to avoid the repetition of whole sentences. It stands for the sentence as pronominalization stands for nominal and adverbial phrases. The means for presententialization are some pronominal forms and several abstract nouns of general meaning like fact and question (Polański, 1972).

W niniejszym artykule oba zjawiska będą traktowane wspólnie, ponieważ ich dopuszczalność się pokrywa, a rozróżnienie, z którym mamy do czynienia, wymagałoby przywoływania większych segmentów tekstu. Wbrew intuicji językowej możliwość realizacji p_{caus} przez formę zaimka *това* jest węższa niż dopuszczalność nominalizacji. Najbardziej obciążony okazuje się tu przyimek *но*, który blokuje to przekształcenie, por.:

15. bułg. *¹*По това руснаците станали по-здрави и по-трезви.*

Blokada ta wynika zapewne z tego, że zaimek *но* jest bardzo wąsko wyspecjalizowany. Argument przyczynowy w zdaniu fundowanym na nim musi zaliczać się do klasy pojęć wyższego rzędu typu: *молба, указ, предложение*. Polskim ekwiwalentem konstrukcji tego typu są zdania z przyimkiem *z* (w jednym z jego użyc) i *na*, por. np.:

16. pol. *Potem splotną z rozkazu Ojca Savonaroli.*

17. pol. *Grupy te realizowały na rozkaz Stalina systematyczną i szeroko zakrojoną operację rabunkową.*

Zaimkowa realizacja jest ograniczona również dla przyimka *om*, wtedy gdy realizuje on zdania analogiczne do polskich konstrukcji z przyimkiem *z* (por. pol.: *z głupoty, ze strachu*; bułg.: *от глупост, от страх*).

18. pol. *Postąpił tak ze strachu.* vs. **Postąpił tak z tego.*

19. bułg. *Тя постъпи така om страх.* vs. **Тя постъпи така om това.*

¹ Przykłady opatrzone gwiazdką (*) zostały skonstruowane i są odbierane jako błędne przez natywnych użytkowników języków bułgarskiego i polskiego.

Kiedy natomiast polskim ekwiwalentem są zdania z przyimkiem *od*, pronominalizacja/prosentencjalizacja jest akceptowalna, por.:

20. bułg. **От това съм станал по-мъдър.**
21. bułg. **Честно казано от това ми се повръща.**
22. pol. **Zmądrzałem od tego.**
23. pol. **Chce mi się od tego wymiotować.**

Pozostałe przyimkowe kauzatywne wyrażenia predykatywne dopuszczają pronominalizację/prosentencjalizację p_{Caus}, por.:

24. bułg. **Благодарение на това Fc Barcelona спечели толкова много трофеи!**
25. bułg. [...] **в резултат на това има трудности за българските нарконосителите в контактите им с турските хероинови лаборатории.**
26. bułg. **Вследствие на това са убити 2 753 човека, включително 157-те пътници в двата самолета.**
27. bułg. **Заради това Чун се отказа в полуфинала срещу Федерер.**
28. bułg. **Поради това реших, че заслужава да бъде наета, за да забавлява гостите ми.**

Wyróżniona we wprowadzeniu grupa b dopuszcza aż trzy strukturalizacje z anaforycznym p_{Caus}. Pierwsza to klasyczna pronominalizacja/prosentencjalizacja, por.:

29. bułg. **По повод на това вчера се срещнах с Батенбергски и Ленков.**
30. bułg. **По причина на това те раздадох на всички първите места.**
31. bułg. [...] **по случай на това, днес видяхме страхотна колекция и нови автомобили пипнати от Brabus.**

Pozostałe formalizacje polegają na połączeniu funkcji wyrażenia predykatywnego i anaforycznego p_{Caus} w jednym wykładniku. Do elementu nominalnego zawartego w przyimku złożonym dodaje się zaimek wskazujący lub postpozycyjny rodzajnik określony w funkcji anaforycznej.

32. bułg. **По тази причина Роли ще убие Мая.**
33. bułg. **По този повод ЕПЦ покани журналисти на пресконференция.**
34. bułg. **По този случай по проект по ФНИ беше издадена колективната монография „50 години Катедра по български език, литература и изкуство – традиции, научни търсения и постижения” и беше тържествено представена пред академичната общност и пред русенската общественост.**

35. булг. *Откриха 5 трупа в къща в Нови Искър, **по случая** се издирва жена.*
36. булг. ***По повод**а ще се проведе демонстрация за начина, по който работи спешната линия.*
37. булг. ***По причината** [...] никога няма да ги видим.*

Wydaje się, że spośród powyższych trzech typów formalizacji najmniej obciążone stylistycznie są konstrukcje z zaimkiem wskazującym w prepozycji do elementu nominalnego w przyimku złożonym. Możliwość realizacji anaforycznego p_{Caus} przez formę rodzajnika przy rzeczownikowym segmencie wyrażenia predykatywnego jest zjawiskiem dość rzadkim, ale ciekawym z teoretycznego punktu widzenia.

Rozszczepienie argumentu propozycjonalnego

Pod terminem rozszczepienie argumentu propozycjonalnego rozumiem jego realizację „przez dwa wykładniki (syntaktemy) zajmujące różne pozycje składniowe” (Kiklewicz, 2017, s. 74). Więcej na ten temat por. Karolak, 2002, s. 105–110. Zjawisko to jest wyróżniane w opisie czasownikowych kauzatywów i stanowi swoisty punkt wyjścia do dalszych przekształceń, które służą już implicytacji treści propozycjonalnej (predykatoowo-argumentowej)². Trzeba jednak odnotować, że rozszczepianie argumentu propozycjonalnego jest zjawiskiem *stricte* formalnym. Jeśli nadawca komunikatu nie zna treści propozycjonalnej, to zamiast klasycznego schematu z rozszczepieniem konieczne jest użycie językowej quasi-zmiennej булг. *нешо*, por.:

² Autorzy sytuują zdania kauzatywne w sferze struktur polipredykatywnych (Kiklewicz & Korytkowska, 2010, s. 365). Z pewnością wynika to z takiego ich traktowania w pracy S. Karolaka, który pisze „Przykładami propozycji pełniących funkcję adiunktów są wyróżnione w poniższych przykładach fragmenty ПЛАТОН ЗРЕЗЫГНОВАЛ З ЗАЙМОВАНИЯ СІЯ СПРАВАМИ ПУБЛИЧНЫМИ В РЕЗУЛТАЦИ ОБЈЕЦІА РЗАДОВА ПРЗЕЗ ДЫКТАТУРЕ ТРЗЫДЗІЕСТУ [...] (Karloak, 2002, s. 29). Jednak przy bardziej radykalnie semantycznej interpretacji struktur składniowych (która abstrahuje w pewnym stopniu od podziału na kategorie części mowy) można uznać, że mamy tu do czynienia nie z adiunktem, lecz argumentem propozycjonalnym (p_{Caus} zgodnie z przyjętą w niniejszym opracowaniu terminologią). Rozwiązanie takie pozwala wspólnie traktować zdania fundowane zarówno na przyimkach, jak i czasownikach i ukazuje ich synonimie, która wynika z obecności tego samego predykatu wyższego rzędu w ich strukturze semantycznej. Fakt, że składnik przyczynowy nie jest implikowany przez argument skutkowy, jest w takim ujęciu drugorzędny, ponieważ realizuje on pozycję argumentową przy predykcacji przyczynowo-skutkowym.

38. bułg. *Това неподвижно глинено дете ги предизвика със своето юначно спокойствие* [...].

39. bułg. [...] *той реално е предизвикал с нещо ареста си.* [...].

Z przeprowadzonego badania wynika, że taka formalizacja nie jest dopuszczalna w wypadku kauzatywnych przyimkowych wyrażen predykatywnych w języku bułgarskim. Wynika to zapewne z obecności w strukturze formalnej tylko jednej pozycji, która może być wypełniona.

„Podniesienie” argumentu przedmiotowego w pozycji p_{Caus}

Zjawisko „podniesienia” argumentu przedmiotowego było dotychczas opisywane w wypadku werbalnych wyrażen predykatywnych (Kiklewicz & Korytkowska, 2010, s. 368–373; por. Korytkowska & Maldżiewa, 2002, s. 41–44). Mimo że przyimkowe kauzatywne wyrażenia predykatywne nie dopuszczają rozszczepienia argumentu z pozycji p_{Caus} , podniesienie argumentu przedmiotowego z tej pozycji jest akceptowalne. Występuje wówczas, gdy jedyną realizacją treści przyczynowej jest jeden z jej argumentów przedmiotowych. Ponownie wyróżnioną grupę b cechuje większa różnorodność, por.:

40. bułg. *Не, само каза нещо по повод на тебе.*

41. bułg. *По твоя повод се сетих за нещо, наскоро около мен.*

42. bułg. [...] *по причина на тебе са се отрекли от Христовата вяра* [...].

43. bułg. *По твоята причина ставам рано – обикновено в събота и неделя* [...].

44. bułg. *Изключително се радваме да ви приветстваме на концерт по случай на Иван Спасов.*

45. bułg. *Сега заради тебе животът ни стана безсмислен.*

46. bułg. [...] *ще оплешивеят съвсем поради тебе* [...].

Wydaje się, że niektóre przyimki z grupy a takie przekształcenie blokują, por.:

47. bułg. **Вследствие на тебе спечелихме много пари.*

48. bułg. **В резултат на тебе спечелихме много пари.*

49. bułg. **По тебе спечелихме много пари.*

Podsumowanie

Badanie tworzonych na przyimkach zdań wyrażających relację przyczynowo-skutkową w oparciu o model gramatyki o podstawach semantycznych dostarcza ciekawych i nowych informacji. Procesy eksplikacji treści propozycjonalnej z pozycji p_{Caus} oraz jej implicytacji przebiegają zasadniczo analogicznie do sytuacji obserwowanej w wypadku czasowników. Występują jednak pewne trudno uchwytnie różnice, które wiążą się bądź ze specyfiką kategorialną przyimkowych kauzatywnych wyrażen predykatywnych, bądź z konkretną formą danego predykatora. Rysuje się jednak możliwość pierwszych uogólnień. Kauzatywne przyimkowe wyrażenia predykatywne złożone z nazwą przyczyny dopuszczają najszersze spektrum zjawisk formalnych: nominalizację, pronominalizację/prosentencjalizację (w tym z wykładnikiem anafory w pozycji modyfikującej przy wyrażeniu predykatywnym) oraz „podniesienie” argumentu przedmiotowego. Jednostki złożone z nazwą skutku (w tym skostniałe *вследствие*) blokują „podniesienie” argumentu przedmiotowego z pozycji przyczynowej oraz wystąpienie wykładnika anafory w pozycji modyfikującej wyrażenie predykatywne. Właściwość ta wiąże je z jednostkami predykatywnymi o budowie przyimków prostych. Wyrażenia predykatywne tego ostatniego typu są zróżnicowane pod kątem dopuszczalności niektórych transformacji i wynika to m.in. z ich obciążenia funkcjonalnego. Tak np. bułgarski przyimek *no* blokuje pronominalizację/prosentencjalizację pozycji przyczynowej. Z punktu widzenia optyki kontrastywnej należy odnotować również fakt, że bułgarski przyimek *na* nie realizuje nigdy predykatu kauzatywnego. Odróżnia to język bułgarski od polskiego, w którym przyimek *na* funkcjonuje jako składnik zdań wyrażających relację przyczynowo-skutkową (jego dystrybucja jest w polszczyźnie ograniczona do w pewnym stopniu ustabilizowanych połączeń), por.:

50. pol. [...] *zamachowiec z Berlina działał **na** rozkaz IS.*

51. bułg. **На указ на Путин руснаците са станали по-здрави и по-трезви.*
vs. По указ на Путин руснаците са станали по-здрави и по-трезви.

Brak zdań wyrażających relację przyczynowo-skutkową budowanych na przyimku *na* w języku bułgarskim może wiązać się ze wzrostem stopnia jego gramatykalizacji, który wynika z zaniku kategorii przypadku.

BIBLIOGRAFIA

- Grochowski, M., Karolak, S., Topolińska, Z., & Urbańczyk, S. (1984). Składnia. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. (2002). Podstawowe struktury składniowe języka polskiego. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kiklewicz, A. (2017). Formy realizacji argumentu propozycjonalnego w rosyjskich zdaniach z czasownikiem mentalnym: przestrzeganie, kompresja, rozszczepienie. *Prace Językoznawcze*, 19(3). Pobrano 25 czerwca 2018, z http://www.academia.edu/35365383/Formy_realizacji_argumentu_propozycjonalnego_w_rosyjskich_zdaniach_z_czasownikiem_mentalnym_przestrzeganie_kompresja_rozszczepienie
- Kiklewicz, A. K., & Korytkowska, M. (Red.). (2010). *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski*. Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Korytkowska, M., & Maldzieva, V. (2002). Od zdania złożonego do zdania pojedynczego: nominalizacja argumentu propozycjonalnego w języku polskim i bułgarskim. Toruń: Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Polański, K. (1972). Notes on functional properties of deep structure categories. *Studia Anglica Ponsaniensia*, 4, 3–13. Pobrano 25 czerwca 2018 z <http://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/10481>
- Polański, K., & Jurkowski, M. (Red.). (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (2. wyd. popr. i uzupełn.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Kilka uwag o formalizacji argumentu propozycjonalnego p_{Caus} w zdaniach z przyimkowymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi w języku bułgarskim

W artykule skoncentrowano się na środkach wyrażania argumentów propozycjonalnych w zdaniach z przyimkowymi kauzatywnymi wyrażeniami predykatywnymi. Więcej miejsca poświęcono argumentowi przyczynowemu (p_{Caus}) oraz procesom kondensacji i dekondensacji składniowej.

Słowa kluczowe: język bułgarski, składnia, kauzatywność, struktura predykatowo-argumentowa, przyimek, semantyka.

Some Remarks on the Formalization of the Propositional Argument p_{Caus} in Sentences with Prepositional Causative Predicative Expressions in Bulgarian

The paper focuses on the means of expressing propositional arguments in sentences with prepositional causative predicative expressions. Special attention is devoted to the causal argument (p_{Caus}) and the processes of syntactic condensation and decondensation.

Keywords: Bulgarian language, syntax, causativity, predicate-argument structure, preposition, nominalization, semantics

Notka o autorze

Jakub Banasiak (jakubbanasiak@o2.pl) – językoznawca, filolog słowiański, pracownik Instytutu Słowistyki Polskiej Akademii Nauk. Zainteresowania naukowe: semantyka, składnia, gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska.

Jakub Banasiak (jakubbanasiak@o2.pl) – linguist, Slavic philologist, employee of the Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Research interests: semantics, syntax, Bulgarian-Polish contrastive grammar.